

UITREIKING VAN DE PRIJS DER NEDERLANDSE LETTEREN AAN WILLEM FREDERIK HERMANS

Inleiding / Dankbrief Algemene Conferentie

Sire,
Mijnheer en Mevrouw Hermans, Mijnheer Wal-
schap,
Excellenties,
Dames en Heren,

Het zij mij vergund, Sire, allereerst U de dank van de Algemene Conferentie over te brengen voor het feit dat U ons in Uw paleis hebt willen ontvangen en U bereid hebt verklaard aanstonds de Prijs der Nederlandse Letteren uit te reiken. Deze prijs is het symbool van onze Conferentie die zelf een kleine kwarteeuw geleden het plan daartoe heeft opgevat; en de uitreiking ervan is telkens een feestelijk hoogtepunt van onze werkzaamheden. Of liever: *in* onze werkzaamheden, want die zijn gewoonlijk zo hoog en zo feestelijk niet. Niemand kan er ons van verdenken conferenties te beschouwen als gelegenheden waar men meesterwerken maakt. Maar de literatuur bestaat nu eenmaal niet uit meesterwerken alleen.

Het schrijverschap en alles wat daarmee verband houdt: uitgeverij, boekhandel, bibliotheken, toneel, radio en televisie, is een maatschappelijke activiteit met eigen problemen. En in onze snel veranderende samenleving veranderen ook deze problemen steeds van karakter en van belang. Terwijl we ons gelukkig prijzen te leven in landen waar de vrije meningsuiting niet wordt bedreigd, zijn er soms toch verschijnselen die ons verontrusten en die zakelijk maar ook noodzakelijk moeten worden geregeld. Dan is het vaak nog een probleem te meer, dat de officiële regelingen in de twee staten van ons taalgebied zelden gelijk en niet zelden uiteen lopen. Hoezeer vanuit het verleden verklaarbaar, is dat vanuit de toekomst ongewenst.

Voor onze Conferentie is de eenheid van het Nederlandse taalgebied zowel grondslag als doelstelling. Juist daarom is deze prijs een symbool. Ze is ingesteld door de regeringen van de beide landen, de jury wordt steeds gevormd door deskundigen uit de beide landen, de reeks

van be kroonden bevat namen uit de beide landen, van Teirlinck tot Gijsen enerzijds en van Roland Holst tot Vestdijk anderzijds. Dat aan deze glorieuze reeks vandaag de naam van Willem Frederik Hermans wordt toegevoegd, verheugt ons bijzonder.

Ik moge dan nu, met Uw goedvinden, Sire, de voorzitter van de jury vragen de gronden mee te delen waarop het advies tot bekroning berust. Het woord is aan professor Sötemann.

Brussel,
4 nov. 1977. Garnt Stuiveling.

Rapport van de jury

De leden van de jury, door de ministers van Nederlandse cultuur van België en Nederland benoemd om van advies te dienen omtrent de toekenning van de Prijs der Nederlandse Letteren 1977, waren reglementair niet gebonden aan het inmiddels ontstane gebruik om afwisselend een Vlaamse en een Noord-nederlandse auteur ter bekroning voor te dragen. In hun eerste overwegingen hebben zij evenwel gemeend te mogen vaststellen dat er geen redenen van kwalitatieve aard waren om ditmaal in afwijking van de traditie een Vlaming te verkiezen boven een Noordnederlander. Na het opmaken van een groslijstje der eventueel in aanmerking komende Nederlandse auteurs bleek zelfs dat er goede argumenten zouden zijn aan te voeren om op louter positieve gronden meer dan één schrijver de prijs te verlenen. Na een breedvoerige discussie over de verdiensten van de enkele in tweede instantie resterende kandidaten, is de jury het ten slotte zonder grote problemen eens kunnen worden over het voorstel om Willem Frederik Hermans voor te dragen ter bekroning met de Prijs der Nederlandse Letteren.

De jury wil hier graag enkele motieven ter tafel brengen voor haar beslissing, waarbij zij, zoals vanzelf spreekt, zich onthoudt van afweging tegen andere kandidaten. Bovendien heeft zij niet de pretentie méér te doen dan enkele relevante aspecten ter ondersteuning van haar voordracht aan te voeren. Een bevredigende schets van Hermans' verdiensten als een der beste auteurs uit het Nederlandse taalgebied is in het bestek van een prijsuitreiking niet te geven.

In de eerste plaats valt er haars inziens niet aan te twifelen dat Hermans een voortreffelijk vakman is, iets dat wellicht vanzelfsprekender lijkt dan het is. De wijze waarop zijn romans en novellen zijn gestructureerd, zowel van thematisch als van compositorisch gezichtspunt, is vrijwel ongeëvenaard. Meermalen heeft de auteur zich over deze kwestie en over het belang ervan zelf uitgesproken – iets dat in de Nederlandstalige context al evenmin een dagelijks gebruik is. Men kent bijvoorbeeld de beschouwing 'Experimentele romans?' uit *Het sadistisch universum*, waarin Hermans stelt dat 'het belangrijkste experiment dat een Nederlands auteur zou kunnen nemen, het schrijven van een 'klassieke' roman zou zijn' – 'een roman waarin het thema volledig is verwerkt in een verhaal, waarvan een idee wordt uitgedrukt door middel van handelingen (.....). Een roman waarin alles wat gebeurt en alles wat beschreven wordt, doelgericht is'. En wie Hermans' werk zorgvuldig gelezen heeft, weet dat hij zich aan dit programma ten volle heeft gehouden. Al even bekend is een andere van zijn uitspraken: 'Ik behoor tot die soort schrijvers die altijd hetzelfde boek schrijven'. Onder een bepaald gezichtspunt is dat waar – we komen er nog op terug – maar technisch gesproken zeker niet. Men kan bijvoorbeeld een buitengewoon boeiende ontwikkeling in zijn verteltechniek signaleren, die loopt van zijn eerste 'auctoriale' roman *Conserve*, over *De tranen der acacia's* en *De donkere kamer van Damokles*, tot zijn uiterst mogelijke consequentie in de strikt chronologisch geordende ik-praesensvorm van *Nooit meer slapen*, waarin de auteur het zich om zo te zeggen steeds moeilijker gemaakt heeft, zonder ook maar enig offer te brengen aan de functionaliteit - integendeel! Na de uiterste beperking van het vertelperspectief in dit laatste boek vond Hermans een nieuwe oplossing door de geïroniseerde pseudo-auctoriale vertelinstantie van *De engelbewaarder*. Ook de vele herzieningen bij herdrukken van zijn vroeger werk getuigen van Hermans' niet aflatende zorg voor de hoogst bereikbare perfectie. En daarbij is dan nog niets gezegd over de luciditeit van zijn denken en stijl. Dit laatste klinkt wellicht vreemd in de oren waar het gaat om een schrijver die gezegd heeft: 'Er is maar één werkelijk woord: chaos'. Maar dan dient men zich te realiseren dat het er in Hermans' werk om gaat die chaos-als-het-fundamentele-bestaansgegeven over te dragen, ervaarbaar en aanvaardbaar te maken voor de lezer. En de strategie die onontbeerlijk is voor het bereiken van dit doel moet zich juist kenmerken door de functionaliteit, de gecoördineerdheid, de volstreekte ordening en de doelgerichtheid van de gehanteerde thematische en organisatorische middelen. In die zin valt Hermans' uitspraak: 'Romanschrijven is wetenschap bedrijven zonder bewijs' te interpreteren. Wanneer nu Hermans' werk zijn functie adequaat vervult, dat wil zeggen: zijn visie op overtuigende en boeiende wijze overdraagt, dan overtreft het om zo te zeggen de wetenschappen – althans de niet-exacte wetenschappen zoals de schrijver die ziet. Met de ten dele althans, irrationeel, onder- of buitenrationeel

werkende middelen van de literaire strategie brengt de auteur zijn conceptie over op de lezer op een wijze die niet voor falsificatie vatbaar is, zij het wél voor analyse.

De geaardheid van Hermans' werk brengt mee dat men grote aandacht schenkt aan zijn techniek in de ruime zin van het woord, waarbij men natuurlijk dient te bedenken dat in literaire zaken portée en techniek niet te scheiden, en soms zelfs nauwelijks te onderscheiden zijn. Dit betekent dus allerminst dat de jury minder, of zelfs maar, in tweede instantie, oog zou hebben voor de levensvisie die op zo effectieve wijze tot uitdrukking wordt gebracht. Het grondthema van Hermans' werk kan niemand ontgaan die zijn 'zelfde boek' ook maar in enkele verschijningsvormen heeft gezien: de mens staat, toegerust met onvoldoende ken-, begrips- en beheersingsmiddelen in een voor hem dús ondoorgondelijk universum, dat hem voortdurend in het nauw drijft en tot verbijstering brengt, en dat daarom met recht als 'sadistisch' ervaren kan worden. Om zich althans enigszins staande te houden blijft hem niets anders over dan uit de beschikbare flarden een zo coherent mogelijke orde te fabriceren. Maar de resulterende samenhang blijkt in zichzelf al wrak en ontoereikend, ze komt alleen tot stand door, ten dele onbewust, selecteren, aangevuld door fantasieren. Zodra ze echter wordt geconfronteerd met de buitenwereld, met de constructies die anderen hebben gemaakt, loopt het uit op een volslagen fiasco, en veelal op de ondergang van de betrokkene. De mens kan de wereld niet kennen, hij kan de anderen niet kennen, en evenmin zichzelf. Dat is het wat Hermans niet moe wordt te betogen – nee, waarvan hij niet aflat zijn lezers te overtuigen in zijn werk. In die zin schrijft hij steeds hetzelfde boek.

Ongeacht of men deze visie deelt, het is zeker dat hier op fascinerende wijze telkens weer een existentiële kwestie, de existentiële kwestie, aan de orde gesteld wordt.

Elke Hermans-lezer weet hoe de schrijver consequent, in zijn creatieve werk en, explicieter, in zijn essays en polemieken, dan ook onophoudelijk de beschermende 'mythen' waarmee velen zich trachten in te dekken, doorpikt of in stukken scheurt. Het meest sprekend komt dat waarschijnlijk tot uiting in zijn opmerking over de realistische roman, die hij 'een mythisch verhaal' noemt, 'omdat de realiteit grotendeels een mythische realiteit is, geconstitueerd door de algemene opinie van een groep, die uit al het waarneembare een aantal waarnemingen uitkiest en combineert tot een mythe'. Uiteraard kan men dit als men wil ook weer terug laten slaan op Hermans' visie zelf. Immers, een mythe is het autonome produkt van de verbeelding en de daarin optredende gestalten belichamen een 'idee'. Dit hangt samen met Hermans' opvatting dat zijn romans gelijkenissen zijn bij een filosofie. En deze filosofie richt zich vooral op de taal.

Taal is een weinig betrouwbaar middel waarin de mens de werkelijkheid op mythische wijze vorm geeft. Daardoor leeft hij in twee 'werelden': die in zijn taalgebruik geordend is en die van de chaotische 'werkelijkheid'. In *King kong* fungeert de wereld van een natuurkundige als tegenhanger van die van een historicus. In de eerste worden bij tijd en wijle redelijke want controleerbare uitspraken gedaan, maar ook binnen deze exacte wetenschap kan men oncontroleerbare formuleringen aantreffen. In die van de historicus vindt men mythen en fabels, waansystemen in soms nauwkeurig lijkende formuleringen. Een paranoïde situatie die als zodanig doorzien kan worden. Maar dan blijkt ook het dagelijks taalgebruik geen mogelijkheid tot

contact te bieden. Iedere spreker leeft in zijn eigen waansysteem en kan de ander niet bereiken.

In wanbegrip en misverstand voltrekt zich het drama van het bestaan als een opeenvolging van toevallige, boosaardige gebeurtenissen. De figuren in Hermans' werk handelen meer uit de context van wat voortgaat dan krachtens eigen beslissingen, al lijkt het voor de handelende andersom. Alfred Issendorf in *Nooit meer slapen* is het mythische voorbeeld waarin de gedupeerden uit andere verhalen lijken geconcentreerd. De domme toevalligheden bepalen zijn wetenschappelijk onderzoek en maken dit tegelijkertijd onmogelijk. De vader-binding in Freudiaanse zin is in deze roman op het niveau getild van een klassieke mythe en aldus verwerkt tot een nieuwe klassiciteit waarin Hermans' visie zich een unieke vorm heeft geschapen. Sterker dan in welk ander verhaal ook heeft de schrijver hierin de wetenschap voor zover ook zij haar deel heeft aan oncontroleerbare uitspraken, en haar beoefenaars, geïroniseerd.

Hoewel het de moeite waard zou zijn nader in te gaan op de eminente rol die in Hermans' werk de ironie speelt, wil de jury zich beperken tot nog één enkel aspect, dat naar zij meent nogal eens wordt miskend: de auteur is herhaaldelijk verweten dat hij harteloos zou zijn, vrijwel geheel gespeend van menselijk gevoel, of zelfs sadistisch. De jury meent dat dit volstrekt ten onrechte geschiedt. Natuurlijk kan een levensvisie als die van Hermans moeilijk resulteren in een vriendelijke meelevendheid. Des te opmerkelijker is juist dat hij de aanwezigheid en het belang van het sentiment allerminst ontkent. Het is voor wie goed toeziet zelfs nadrukkelijk tegenwoordig. Alleen: het is principieel ontoereikend, het vermag de mens geen wezenlijke troost, laat staan bescherming te bieden. Pater Beer heeft geen vingers genoeg aan zijn handen om er de wonden van Osewoudt mee te bedekken. 'Onmenselijk' is het laatste woord dat men op Hermans' oeuvre kan betrekken, welke zin men er ook aan wenst toe te kennen. Integendeel, men zou veeleer moeten spreken van (in het wereldbeeld van Hermans:) maximaal toelaatbare humaniteit.

De jury hoopt hiermee voldoende redenen te hebben aangevoerd waarom zij unaniem en met overtuiging het werk van Willem Frederik Hermans heeft voorgedragen ter bekroning met de belangrijkste prijs in ons taalgebied, de Prijs der Nederlandse Letteren.

De jury:

Prof. Dr. A. L. Sötemann, voorzitter;
Prof. Dr. J. Aerts;
Bert Decorte;
Dr. J. A. Baron Goris;
Jacques Hamelink;
Dr. H. A. Wage;
H. J. Kompen, secretaris.

Dankwoord van de laureaat

Het Nederlandse taalgebied, circa twintig miljoen zielen omvattend, is niet het grootste ter wereld en vormt bovendien in staatkundig opzicht, geen eenheid.

Door eeuwenlang gescheiden te zijn en maar zelden korte tijd verenigd, vertonen het in België geschreven Nederlands en de taal die daar te lande wel eens als Hollands wordt aangeduid, zo ongeveer dezelfde verschillen en overeenkomsten als twee dochters van een moeder, die in verschillende gezinnen zijn grootgebracht.

Het in gemeenschappelijk overleg toekennen van een onderscheiding, om de drie jaar, afwisselend aan een Nederlands schrijvende schrijver van Belgische nationaliteit, en aan een Nederlander, is een uiting van de verbondenheid die altijd is blijven bestaan. Een zinbeeld van de waardering die tussen de zusters in stand gebleven is en van het feit dat zij wederzijds op elkaar aangewezen zijn.

De scheiding, menigmaal betreurd, heeft ook voordelen, die al te zelden bejubeld worden.

Onlangs heeft een Nederlandse ministeriële adviescommissie, in alle ernst, aan de desbetreffende minister van Nederland voorgesteld het schrijven van Nederlandse opstellen op de scholen en op de eindexamens in Nederland maar helemaal af te schaffen.

Mocht de Nederlandse minister dit advies volgen, dan valt te voorzien dat binnenkort de meeste Nederlanders geen Nederlands meer zullen kunnen schrijven.

Het zal ons een onschatbaar grote troost zijn, dat er dan tenminste in een ander land nog Nederlands proza geschreven zal worden.

Spreken en schrijven worden verricht en moeten worden verricht door *iedereen*. Ook door hen die er geen bijzondere studie van hebben gemaakt. Hieraan is het te wijten dat talen zo gemakkelijk verbasteren en dat er in een betrekkelijk klein taalgebied als het Nederlandse, woorden die afkomstig zijn uit de reusachtige drukwerkfabrieken, televisiezenders en radiostations van de grote bureaus die ons omringen, worden ingehaald met een gretigheid en een nederigheid, die meestal niet anders dan misplaatste zelfverloochening mogen heten.

Talen veranderen naar ruimte en tijd. Wie schrijft, wenst begrepen te worden door allen die zijn taal kennen en haar in de toekomst zullen leren. Geen taal wordt in de ene eeuw en op de ene plaats precies zo gesproken en geschreven als in een andere tijd en op een andere plek. Wil een taalgebied niet uiteenvallen in al maar kleinere eenheden die voortdurend meer van elkander gaan afwijken, zodat men elkaar op den duur niet meer begrijpen kan, dan is het nodig dat de enkelen die het gevaar van zo'n versnippering zien, een zo zuiver mogelijke taal schrijven, een taal die vrijgehouden wordt van stoplappen, slordigheden en overbodige vreemde fraaiigheden.

't Zijn niet de taalkundigen, niet degenen die taal verzamelen, maar het zijn degenen die de taal gebruiken om er nieuwe gedachten in vast

te leggen en er nieuwe beelden mee te scheppen, die de taal in leven houden en die zich dus goed dienen te bezinnen over welke woorden en uitdrukkingen ze gebruiken zullen en welke niet.

Omdat zij het zijn, die het voorbeeld geven.

Door zicht te verliezen in modieuze geestdrift voor uit vreemde kelen overgewaaiden kreten, zouden ze hun gemeenschap en hun denkweld geen dienst bewijzen. Ze zouden hun taal laten verworpen tot een taaltje.

Een gemeenschappelijke taal voor alle groepen van een taalgebied, welke ook de historische, culturele of staatkundige verschillen mogen zijn die deze groepen van elkaar scheiden, is geen ideaal, maar een noodzaak.

Daarom is het geboden dat er over grammatica en spelling geen misverstanden blijven bestaan en dat er geen ondoordachte veranderingen in worden aangebracht.

De enige jaren geleden niet uit de kringen van doelbewuste taalgebruikers maar uit die van politieke ijdelheiten opgekomen beweging de spelling van het Nederlands op een volstrekt nutteloze manier te veranderen, zou, indien zij geslaagd zou zijn, een grote ramp betekend hebben voor allen die Nederlands schrijven en lezen.

Ik moge er hier aan herinneren dat het bovenal te danken is geweest aan de inspanning van de vroegere burgemeester van Antwerpen, de betreurde heer Lode Craeybeckx, dat dit ongeluk niet heeft plaatsgevonden. Daarvoor dienen wij allen hem dankbaar te zijn en het is in elk geval een van de redenen, waarom ikzelf België dankbaar ben.

Voor dankbaarheid heb ik bovendien nog enkele redenen van meer persoonlijke aard.

Omdat, zoals het spreekwoord zegt, geen profeet groot is in zijn eigen land, mag die profeet gelukkig geprezen worden, wiens taal, behalve in zijn eigen land, ook nog in een ander land wordt verstaan.

Een door mij geschreven drama, dat in Nederland niet kon worden opgevoerd, is een zestal jaren geleden door een Vlaams gezelschap met groot succes te Brussel ten tonele gebracht.

Mijn werk en mijn persoon zijn hier altijd met de grootste gastvrijheid, vriendelijkheid en belangstelling ontvangen.

Ik heb, in verband met geheel andere dan letterkundige bezigheden, ooit medegewerkt aan een bodemkundig onderzoek in de Condroz en in de omgeving van Bastenaken. Een tijd, waaraan ik met het grootste genoegen aan terugdenk.

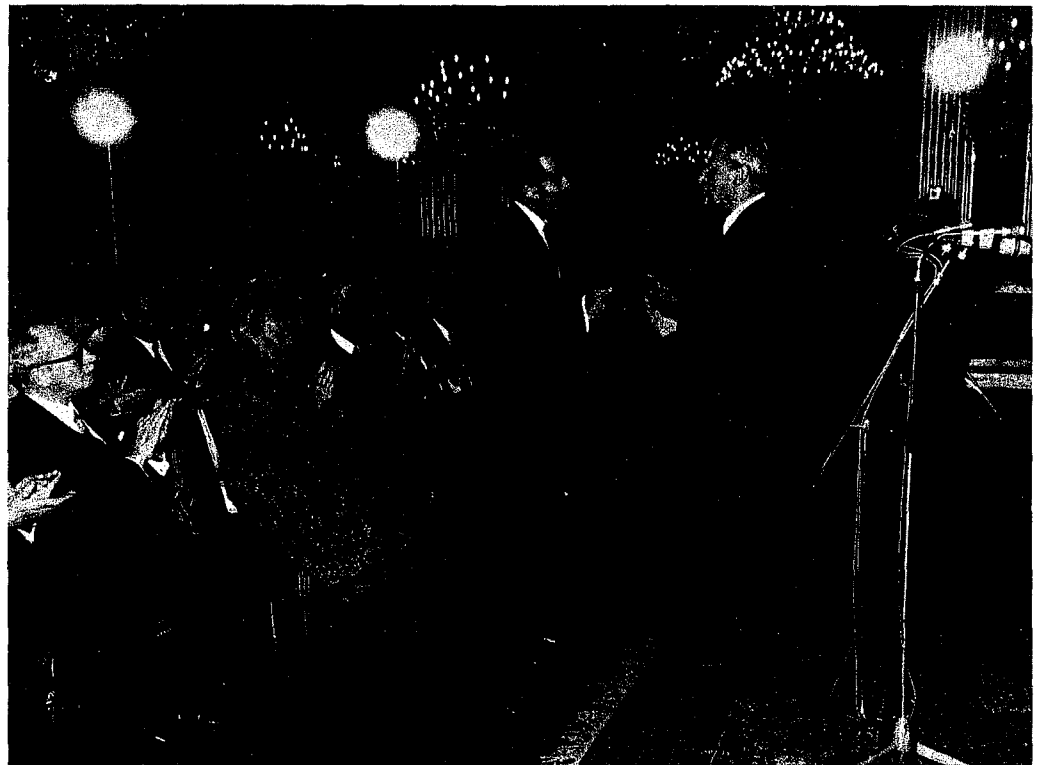
Natuur, landschap, mensen en architectuur van het land van Henry van de Velde en Victor Horta hebben mij talloze ontroeringen geschonken, veel bezieling en de inspiratie tot onder andere twee verhalen en een roman.

Het eerste door mij geschreven krantenartikel dat ooit is gedrukt, verscheen in een Belgisch dagblad, op 28 augustus 1945, terwijl een van mijn oudste prozastukken al in november 1946 werd opgenomen in De Vlaamse Gids.

Serderdien hebben de Belgische Radio en Televisie mij ampel gelegenheid gegeven mij te doen horen in hun Nederlandse uitzendingen. Wegens dit alles ben ik het land waar de plechtige uitreiking van de Grote Prijs der Nederlandse Letteren vandaag plaats vindt hoogst erkentelijk en het stemt mij bijzonder gelukkig de onderscheiding uit handen van de Koning der Belgen te hebben mogen ontvangen.

Een toeval heeft gewild dat eenendertig jaar nadat voor het eerst een verhaal van mij hier verschenen is in een tijdschrift, er, juist nu, voor het eerst ook een boek van mij in België het licht ziet.

Ik beschouw het als een grote eer, U, Sire, het eerste exemplaar van dit boek te mogen aanbieden, als een kleine herinnering aan deze voor mij zo uitzonderlijk vreugdevolle dag.

uitreiking 1977